

ŠPECIFICKÉ OBJEKTY DOBY RÍMSKEJ

PRAVOUHLÉ JAMOVÉ ŽIAROVISKÁ S PREPÁLENÝMI STENAMI Z NESKOREJ DOBY RÍMSKEJ V POBEDIME

TITUS KOLNÍK – PETER ROTH

Keywords: *Western Slovakia, Central Europe, late Roman Period, Przeworsk culture, settlements, specific features, rectangular pits – „fire places“, multi-purpose interpretation*

Abstract: *Late Roman Period rectangular pits – „fire places“ with seared walls in Pobedim. 26 rectangular pits – „fire places“ with seared walls were unearthed at the periphery of a late Roman Period settlement agglomeration in Pobedim. They were quadratic or rectangular in plan, with an area of 90-120x120-140 cm, and depth of 13-70 cm. Their backfill contained remnants of a charred wooden construction, stones, pieces of charcoal, ashy soil and a minimum of pottery fragments. The hearths were probably of multi-purpose character. Their incidence is recorded above all on the territory of the Przeworsk culture and in the Upper Tisza region, less frequently in Eastern Slovakia and only sporadically in Western Slovakia.*

Počas záchranného výskumu na diaľnici D1 v úseku Piešťany – Horná Streda, juhovýchodne od obce Pobedim sme v rokoch 1984-1985 odkryli sústavu 25 jamových pravouhlých objektov s prepálenými stenami (obr. 1; Kolník/Roth 1985; Roth/Kolník 1986).

Obr. 1 Pobedim, jamové žiaroviská po vybraní výplne. Pohľad od severovýchodu. Trasa diaľnice D1.

Obr. 2 Pobeďim, jamové žiarovisko č. 48/85 s vrstvou kameňov nad dnom.

Pôdorysy objektov sa črtali na úrovni zistenia ako štvorce alebo obdĺžniky. Ich rozmery sa pohybovali medzi 90-120x120-140 cm; hĺbka bola 13-70 cm od úrovne zistenia. Steny boli v prevažnej väčšine zvislé a prepálené v hrúbke 2-3 cm, dno rovné (obr. 2). Vo výplni s prevažným obsahom popolovej zeminy sa často vyskytovali kamene (riečne obliaky i lomový kameň), početné uhličky i väčšie kusy zuhoľnatených brviem a dosiek, zriedkavo zlomky zvieracích kostí a výnimočne menej výrazné fragmenty keramiky z neskoršej doby rímskej.

Objekty boli situované v okrajovej časti rozsiahlej sídliskovej aglomerácie, rozloženej popri „Mlákach“, zaniknutom meandre ramena Váhu v južnej časti polohy „Dolné pole“. Autori pripravujú súhrnné publikovanie výsledkov tohto výskumu na inom mieste (Zborník k 70-tym narodeninám Karola Pietu), preto sa v tomto príspevku obmedzili iba na základné informácie, načrtli niektoré problémy terminológie, rozšírenia, interpretácie a perspektív výskumu týchto objektov.

Terminológia

Pre jamové objekty s prepálenými pravouhlými stenami na Slovensku nemáme zatiaľ ustálený a kodifikovaný priliehavý názov. Výstižný poľský termín „palenisko“, ktorý do odbornej literatúry zaviedol K. Dąbrowski (1958, 16-19) a dnes ho bežne používajú poľskí archeológovia (posledne Urbaniak 2008, 80; Moszczyński 2010, 71; Skowron 2010, 423, Tab. III) nemá v slovenčine adekvátny pendant.

V prvých opisoch objektov podobného druhu z neskoršej doby rímskej z Prešova (jamy s výplňou obsahujúcou prepálenú tehlovinovú vrstvu a prepálené riečne kamene) použil V. Budinský-Krička (1963, 89, obr. 2, tab. 1: 4) termín „ohnište“ a „ohnišťová jama“. M. Lamiová-Schmiedlová (1969, 488, Abb. 3: 4-6) označila pravouhlé jamy s prepálenými stenami z Pederu ako „Öfen“ a „Feuerstellen“; teda pece a ohniská. Najnovšie sa rozhodla uprednostniť nie príliš výstižný termín „štvorhranné pece“ (Lamiová-Schmiedlová/Luštíková/Tomášová 2011, v tlači). Opisným spôsobom uviedli objekty z Pobeďima do literatúry autori tohto príspevku (Kolník/Roth 1985, 129; Roth/Kolník 1986, 203). Termín „ohnisko“ použil V. Turčan (1991, 119) pre objekty zo Skalice a nevhodným termínom „pec?“ označili pravouhlú jamu s prepálenými stenami aj autori monografie o Branči (Kolník/Varsik/Vladár 2007, 143, Tab. IX: 6). E. Istvánovits (1993, 132, Fig. 5) nazvala tieto objekty „fire-places“ (ohniská) a rumunskí autori V. A. Matei a I. Stanciu (2000, Abb. 38) použili pre ich označenie termín „groapa cuptor“ (jama-pec). Neskôr E. Istvánovits spolu s R. Gindelem (Gindele/Istvánovits 2009, 15-16) zvolili adekvátnejší termín „rechteckige Gruben mit verbrannten Wänden“ (pravouhlé jamy s prepálenými stenami).

Označenie „výrobný (alebo hospodársky) objekt“ (Lamiová-Schmiedlová 1990, 105) prejedukuje už interpretačnú rovinu a preto ho nemožno považovať za optimálne. Aj termín „špecifické objekty“ použitý v názve kolokvia organizovaného 14. decembra 2010 Archeologickým múzeom SNM (V. Turčan) v Bratislave vyjadril určitú terminologickú bezradnosť. Inšpiráciu archeológia nenachádza ani v etnologickom názvosloví. Zistili sme, že významovo sa najviac k podstate tohto fenoménu približuje termín „žiarovisko“ použitý pre podobné objekty prvý raz F. Javorským (1977, 142, 148). Domnievame sa, že za najvýstižnejšie označenie týchto objektov možno zvoliť termín „pravouhlé jamové žiaroviská“.

Rozšírenie

Jamové žiaroviská sa často vyskytujú v osadách przeworskej kultúry z mladšej doby rímskej v Poľsku (naposledy Skowron 2010, 423-424, Tab. III), ale sú hojne zastúpené i v Hornom Potisí na Zakarpatskej Ukrajine (Kotigoroško 1995, 212, Fig. 69, 70, 93), v Maďarsku a Rumunsku (Istvánovits 1993; Gindele/Istvánovits 2009, 15-16, 94-95, Taf. 206-212; Matei/Stanciu 2000, 95-97, Fig. 38-39). Na východnom Slovensku sú vo väčšom počte zastúpené v Ostrovanoch (posledne Lamiová-Schmiedlová/Luštíková/Tomášová 2011, v tlači) a už predtým boli odkryté na sídlisku Peder (Lamiová-Schmiedlová 1963, 417-418, Abb. 2: 8-9; 3: 4-6).

Otázky interpretácie

Typologická podobnosť pravouhlých jamových žiarovísk (pôdorys, rozmery, prepálené steny, kamene, uhličky, prípadné zvyšky zuhoľnatených dosiek na dne a trávov vo výplni) môže byť pravdepodobne iba formálna. Nemusí vždy znamenať aj funkčnú identitu. Treba pripustiť, že aj formou takmer totožné objekty mohli slúžiť úplne rozdielnym účelom. Sériový

výskyt batérií jamových žiarovísk na okraji väčších sídliskových aglomerácií priam indikuje potrebu ich funkčného rozrôznenia. Striktná pravouhlá dispozícia jamových žiarovísk, ale aj časté zvyšky zuhoľnatených trávov v ich výplni jednoznačne indikujú existenciu búdkovej drevenej konštrukcie stavby v nadzemnej časti objektov. Toto zistenie predstavuje dôležitý faktor pri pátraní po pravdepodobnej funkcii jamových žiarovísk.

Časť jamových žiarovísk mohla mať funkciu výrobných zariadení (čistenie železnej rudy, získavanie vápna, výroba ostriva pre keramickú produkciu, mliare, garbiarske jamy), iné žiaroviská mohli slúžiť ako udiarne, sušiarne ovocia, niektoré snáď mohli byť používané ako hygienické a sanitárne zariadenia. Skutočnosť, že k prevádzke žiarovísk bola nevyhnutne potrebná aj voda (pravdepodobne nielen z dôvodu nebezpečenstva požiaru), ako aj ich umiestnenie na okraji osád (ev. zápach z činnosti žiarovísk?) naznačuje, že je potrebné uvažovať o diferencovanom, viacfunkčnom využívaní jamových žiarovísk.

Záverečné poznámky

Nadregionálny pohľad na výskyt jamových pravouhlých žiarovísk s prepálenými stenami nepochybne otvára viaceré nové otázky. Nastoluje nielen problém detailnejšieho triedenia a precizovania funkcie jednotlivých variantov žiarovísk (najmä na základe detailných rozdielov vo výplni, rozmerov, hĺbky, zvyškov drevenej konštrukcie, atď., ale aj hľadania odpovede, či ide o všeobecnejší fenomén chronologicky limitovaný, obmedzený iba na určité regióny alebo konkrétne archeologické kultúry. Predbežne sa ukazuje, že výskyt žiarovísk daného typu naznačuje chronologickú postupnosť šírenia od severovýchodu a juhovýchodu Európy smerom na západ. Domnievame sa, že apriórne nemožno vylúčiť ani sledovanie etnického kontextu tohto fenoménu.

Na záver možno vysloviť presvedčenie, že budúce výskumy pravouhlých jamových žiarovísk s prepálenými stenami sa zamerajú na dôkladnejšie sledovanie konštrukčných detailov a najmä výplne týchto objektov, ako aj rozborov vzoriek z ich rôznych vrstiev. Domnievame sa, že využitie najnovších metód chemických a technologických analýz prispeje k významnému posunu vo výskume a interpretácii funkcie jamových žiarovísk. Definitívne triedenie a objasnenie účelu jednotlivých variantov žiarovísk teda zostáva úlohou budúceho výskumu.

LITERATÚRA

- BUDINSKÝ-KRIČKA 1963 – V. Budinský-Krička: Sídlisko z doby rímskej a zo začiatkov sťahovania národov v Prešove. *Slov. Arch.* 11, s. 5-58.
- DĄBROWSKI 1958 – K. Dąbrowski: Osadnictwo z okresów późnolateńskiego i rzymskiego na stanowisku 1 w Piwonicach, pow. Kalisz. *Materiały starożytne IV*, s. 7-89.
- DĄBROWSKI/KOZŁOWSKA 1959 – K. Dąbrowski/R. Kozłowska: Dwie osady z okresów późnolateńskiego i rzymskiego we wsi Piwonice, pow. Kalisz. *Materiały starożytne V*, s. 283-329.
- GINDELE/ISTVÁNOVITS 2009 – R. Gindele/E. Istvánovits: Die römerzeitliche Siedlung von Csengersima-Petea. *Satu Mare*.
- ISTVÁNOVITS 1993 – E. Istvánovits: Some Data on the History of the Upper Tisza Region in the Roman Age. In: *VSL pravek IV. Zborník k nedožitým 90. Narodeninám univ. prof. PhDr. Vojtecha Budinského-Kričku, DrSc.* (ed. M. Lamiová-Schmiedlová/P. Mačala). Košice, s. 127-142.
- JAVORSKÝ 1977 – F. Javorský: Výsledky archeologického prieskumu v okrese Spišská Nová Ves. *AVANS* v roku 1976, Nitra, s. 138-152.
- KOLNÍK/ROTH 1986 – T. Kolník/P. Roth: Pokračovanie výskumu na diaľnici v Pobedime. *AVANS* v roku 1985, Nitra, s. 203-205.
- KOLNÍK/ROTH 1986 – T. Kolník/P. Roth: Záchranný výskum na diaľnici v Pobedime, okr. Trenčín. *AVANS* v roku 1984, Nitra, s. 130-132.
- KOLNÍK/VARSÍK/VLADÁR 2007 – T. Kolník/V. Varsík/J. Vladár: Branč. Germánska osada z 2. až 4. Storočia. *Eine germanische Siedlung vom 2. Bis zum 4. Jahrhundert*. Nitra.
- KOTIGOROŠKO 1995 – V. Kotigoroško: Ținuturile Tisci-Superioare în veacurile III î. e. n. – IV. e. n. (Perioadele La Țene și romană). București.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1963 – M. Lamiová-Schmiedlová: Dve sídliská z doby rímskej na východnom Slovensku. In.: *Slov. Arch.* XI, s. 59-86.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1990 – M. Lamiová-Schmiedlová: Pokračovanie výskumu v Ostrovanoch. In: *AVANS* v roku 1988. Nitra, s. 105-106.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ/LUŠTIKOVÁ/TOMÁŠOVÁ 2011 – M. Lamiová-Schmiedlová/L. Luštková/B. Tomášová: Štvorhranné pece na sídliskách z doby rímskej na východnom Slovensku. *Zbor. SNM 105, Arch.* 21, 2011, s. 195-198.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ/TOMÁŠOVÁ 1992: M. Lamiová-Schmiedlová/B. Tomášová: Štvrtá etapa výskumu v Ostrovanoch. In: *AVANS* v roku 1990. Nitra, s. 68-69.
- MATEI/STANCIU 2000 – V. A. Matei/I. Stanciu: Vestigii din epoca romană (sec. II-IV. P. Chr.) în spațiul nord-vestic al României. *Zalău – Cluj-Napoca*.
- MOSZCZYŃSKI 2010 – J. Moszczyński: Zespół osadniczy kultury przeworskiej na stanowisku 1-4 w Wiktorowie, pow. Zgierz, woj. Łódzkie, Łódź.
- ROTH/KOLNÍK 1986 – P. Roth/T. Kolník: Pokračovanie výskumu na diaľnici v Pobedime. In.: *AVANS* v roku 1985, Nitra, s. 203 – 205.
- SKOWRON 2010 – J. Skowron: Obiekty produkcyjne z osad ludności kultury przeworskiej w Polsce środkowej. In: *Archeologia barbarów* 2009, Nitra, s. 419-448.
- TURČAN 1991 – V. Turčan: Germánske hrnčiarske pece v Skalici. *Vlast. časopis* 3, s. 118-120.
- URBANIĄK 2008 – A. Urbaniak: Osada kultury przeworskiej i kultury wczesnosłowiańskiej na stanowisku 3 w Złotej, powiat Sandomierz. *Monografie Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego*. Łódź.

SPÄTKAISERZEITLICHE RECHTECKIGE GRUBENFEUERSTÄTTEN MIT VERBRANNTEN WÄNDEN AUS POBEDIM

TITUS KOLNÍK – PETER ROTH

Während einer Rettungsgrabung an der Autobahn D1 im Abschnitt Piešťany – Horná Streda südöstlich der Gemeinde Povedim entdeckte man in den Jahren 1984 – 1985 ein System aus 26 grubenförmigen Objekten mit verbrannten (verziegelten) Wänden. Die Grundrisse der Objekte waren rechteckig. Deren Ausmaße schwankten um 90-120 x 12-140 cm; die Tiefe betrug 13-70 cm unter dem Feststellungsniveau. Die Wände waren meist senkrecht und bis zu einer Stärke von 2-3 cm verbrannt, der Boden war eben. In der Verfüllung, vorwiegend aus Aschenerde bestehend, befanden sich Steine, Holzkohlestückchen sowie größere Stücke verkohlter Balken und Bretter, sporadische Tierknochenfragmente und ausnahmsweise auch spätkaiserzeitliche Keramikbruchstücke.

Identische Grubenfeuerstätten (poln. „palenisko“) kommen relativ oft in Siedlungen der jungkaiserzeitlichen Przeworsk-Kultur in Polen vor. Diese rechteckigen Gruben mit verbrannten Wänden sind häufig auch im oberen Theißgebiet in der Karpatenukraine, in Ungarn und Rumänien. In der Ostslowakei wurden sie in einer größeren Menge in Ostrovany und in der Siedlung von Peder belegt.

Die typologische Ähnlichkeit der rechteckigen Grubenfeuerstätten ist vermutlich nur formal und muss nicht unbedingt auf eine identische Funktion hinweisen. Es muss zugegeben werden, dass sogar Objekte von beinahe identischer Form völlig unterschiedlichen Zwecken dienen konnten. Ein Teil der Grubenfeuerstätten mag die Funktion von Herstellungsanlagen erfüllt haben (Metallurgie, Kalkbrennen, Vorbereitung der Magerstoffe für die Keramikproduktion, Meiler, Gerberei). Andere dienten vermutlich als Räucherammer, Obsttrockner, einige konnten vielleicht als hygienische und sanitäre Anlagen benutzt werden. Es gibt auch Meinung, dass einige Feuerstellen einen religiös-kultischen Kontext haben konnten. Die Tatsache, dass für den Betrieb der Grubenfeuerstätten auch Wasser erforderlich war, aber vor allem die Anordnung und Position dieser Anlagen an der Peripherie größerer Siedlungsagglomerationen deuten an, dass es nötig ist, eine multifunktionelle Nutzung der Grubenfeuerstätten in Betracht zu ziehen.

Es stellt sich heraus, dass das Vorkommen von Feuerstätten des obengenannten Typs eine chronologische Aufeinanderfolge der Ausbreitung vom Nordosten und Südosten Europas in Richtung Westen andeutet. Es scheint, dass man auch den ethnischen Kontext a priori nicht außer Acht lassen kann.

Die künftigen Forschungen müssen auf ein präziseres Studium der Konstruktionsdetails und vor allem auf chemische und technologische Analysen von Proben aus verschiedenen Schichten der Verfüllung einzelner Grubenfeuerstätten konzentriert werden.

Titus Kolník
Výstavná 17, 949 01 Nitra
titusaeva@gmail.com

Peter Roth
Podtatranské múzeum Poprad
peterroth@zoznam.sk